

MENS EN WERELD

Titus Brandsma

Hanny Schaft

Johannes Post

De dag waarop mijn vader [hulde]*

Dat was niet de vijfde mei, de nationale feestdag ter herdenking van onze bevrijding. Niet de dag van de tiende mei 1940 toen een stralende lentezon de meest schampere aanfluiting was als decor in het stuk van de helse vernietiging die Nederland trof.

Het was de dag van de capitulatie. De dag dat Nederland op de knieën was geslagen, waarop vele vaders de moed hadden om te huilen. Het leed dat komen ging had zich afgetekend in een rampzalige inzet.

Op uiterst geraffineerde wijze zou in vijf achtereenvolgende jaren de druk van de laars van de bezetter op de nek van een overwonnen volk worden versterkt tot de algehele vernietiging van de menselijke vrijheid. Het besef van dit vooruitzicht joeg de wanhoop en de tranen van machteloosheid tevoorschijn.

Uit deze tranen is het verzet geboren. Door bloed en tranen heeft het gezegevierd.

De dag waarop mijn vader hulde —, is geschreven als menselijk document over hen die een plaats hebben ingenomen in het verzet. Het dwingt ons opnieuw, nu vijftien jaar na de bevrijding, tot de vraag: Wat voor mensen waren dat?

Als bezeten van een idee, tegen de redenering in dat het mogelijke aan grenzen is gebonden, schiepen deze mensen de moed die hun in staat stelde tot het volbrengen van bovenmenselijke daden.

Wat voor mensen waren dat? Uit de eigen ervaring kunnen de volwassenen dit weten.

Uit de voorlichting door volwassenen zullen jonge mensen dit moeten leren kennen. De jongeren voor wie onderdrukking en verzet niet anders dan door voorlichting bekendheid kreeg, zullen niet hebben te vergeven. Zij zullen echter wel precies hebben te weten. Te weten dat het verzet is gevoerd door naamloos velen die met inzet van eigen leven de schakels vormden van een bloedrode draad. De rode draad van menselijke vrijheid.

En de voorlichting stelt ons in deze dagen opnieuw feiten voor ogen uit die totale oorlog, waaraan onze tijd dreigt voorbij te gaan. De wezenlijke verbondenheid van allen die zich hebben ingezet.

Heeft de mens die zich de eigen vrijheidsdrang bewust werd, er behoefte aan gehad onderscheid te maken tussen politieke en niet politieke, godsdienstige en niet godsdienstige overtuiging?

Heeft Titus Brandsma, de eminente Katholiek, meer betekenis gehad in de strijd tegen de overweldiger dan de eenvoudige Hanny Schaft? Of menen we dat Johannes Post, de stugge Drentse boer, beginselvast lidmaat van de Gereformeerde Kerk, op grond van zijn godsdienstig beginsel behoefte zal hebben gevoeld zich te verheffen boven al diegenen die zich in één bundeling met hem als bondgenoten hadden gevonden zonder onderscheid van persoonlijke overtuiging?

Als de vierde mei voorbij is, de dag van de dodenherdenking, en de vijfde mei als feest van de bevrijding, naderen we die datum waarop nu twintig jaar geleden Nederland capituleerde voor het geweld. Veertien mei, de dag waarop mijn vader hulde.

De dag waarop hij en vele anderen, de onnoembaar velen bezig waren zich voor de aanhef van het verzet voor te bereiden. Uit die tranen werd het verzet geboren. Aangevangen, in één gemeenschappelijk en groots beginsel: de menselijke vrijheid.

Het is een tragische vergissing wanneer wij menen dit verzet, en de 260.000 Nederlanders die als slachtoffer in de vernietiging zijn gevallen, op waardige wijze te gedenken, wanneer dit niet geschiedt vanuit dit éne grootse beginsel: vanuit die menselijke vrijheid. En zonder onderscheid van ieders persoonlijke overtuiging.

* Dick Hendrikse: „De dag waarop mijn vader hulde”; uitg. n.v. Drukkerij De Spaarnestad.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
15e jaargang no. 9 – 7 mei 1960

Kritisch allerlei

Mr. H. Keuls heeft een hoor-
spel geschreven, dat op het
ogenblik door de B.B. wordt ge-
bruikt ten behoeve van de voor-
lichting aan noodwachters. Wij
lezen in de Nieuwe Rotterdamse
Courant, dat wijkhoofden van de
B.B. uit de A-kring Rotterdam,
Schiedam en Vlaardingen ander-
half uur naar dit hoorspel, „Het
kwam onverwacht”, hebben ge-
luisterd, en als wij in hetzelfde
bericht lezen wat daarin zoal te
beluisteren viel, vragen wij ons
toch wel af, wat het publiek van
het gebodene zal hebben gedacht.
„In „Het kwam onverwacht”
maakt men kennis met het gezin
van de drukker Smeets in de plaats
Kerndam, wiens vrouw een actief
lid is van de B.B. Zij wordt opge-
roepen om op de commandopost
dienst te doen als de minister-
president door de radio mededeling
doet van de definitieve breuk tus-
sen Oost en West. Engelse steden
worden met atoombomben be-
stookt en ook Nederland krijgt zijn
deel. Rotterdam wordt — blijkens
de radioberichten — het zwaarst
getroffen.

Men hoort hoe op de comman-
dopost in Kerndam het redding-
werk wordt georganiseerd, nadat
de bom even buiten het stadje is
gevallen. Met geluidseffecten
wordt de spanning opgevoerd.
Kermende gewonden melden zich
in de opvangcentra, assistentie van
andere plaatsen wordt gevraagd
maar blijft voorlopig uit.

Als de balans wordt opgemaakt
blijken er 797 doden te zijn op een
bevolking van 45.000 zielen.
Voorts zijn er honderden vermis-
ten en 2.000 gewonden. Van de
10.000 woningen zijn er 2.000 ver-
woest en 4.000 onbewoonbaar. Tot
de doden behoren grootmoeder en
vader Smeets en twee van de kin-
deren Smeets. Mevrouw Smeets is
ondanks alles op haar post geble-
ven. Later volgt de inzinking, maar
zij komt er weer bovenop doordat
zij het bedrijf kan voortzetten met
een oude handpers die onder het
puin van haar verwoeste huis on-
beschadigd te voorschijn komt.”

Over de doelstellingen van de
B.B. willen wij het nu niet heb-
ben, wij willen voorlopig aanne-
men dat een dergelijke dienst nodig
en nuttig is. Maar dan vragen wij
ons toch wel af of men er dan niet
goed aan zou doen de voorlichting
over dit apparaat op althans een
klein beetje reëler manier te voe-
ren dan, getuige ook al weer het
bovenstaande, geschiedt. De ge-
noemde getallen (797 doden op
een bevolking van 45.000 zielen!)
zijn in zo flagrante strijd met alles
wat wij inmiddels van de gevolgen
van een atoombom weten, dat wij
ons afvragen of de auteur van het
hoorspel nog nooit van Hiroshima
gehoord heeft, laat staan van het
feit dat de waterstof- en kobalt-
bomben waarover men thans de
beschikking heeft, tientallen ma-
len verschrikkelijker effecten heb-
ben. Het idee dat „nadat de bom

even buiten het stadje is geval-
len”, men nog in de gelegenheid
zou zijn, rustig en gedisciplineerd
het reddingwerk te organiseren, is
te potsierlijk om erover te praten.
Als een moderne bom zo dicht bij
een stadje van de geschetste om-
vang valt, is er van het hele stadje
binnen enkele seconden helemaal
niets meer over, om van de radio-
actieve straling die in de verre
omtrek het leven zal vernietigen,
maar niet te spreken. Het verhaa-
lje over de oude handpers van me-
vrouw Smeets, zal wel als vage
hoop voor eventuele overlevenden
bedoeld zijn, het is evenwel een
volstrekt irrealistische hoop. Het ware
dan ook te wensen dat de B.B. zijn
voorlichting op een wat andere
leest schoeide dan het soort pad-
vinderij dat men nu bedrijft, als
men tenminste de wijdverbreide
mening de kop in wil drukken dat
er wel enige overeenkomst bestaat
tussen deze B.B. en de filmster die
met gelijke initialen wordt aange-
duid: beide zijn ontzettend duur
en hebben zo goed als niets om
het lijf.

Nog bedroefder waren wij na
het lezen van de onzin die
generaal Th. E. E. H. Mathon en-
ge maanden geleden heeft uitge-
kraamd tijdens een lunch voor een
aantal Rotterdamse industriëlen.
Rotterdam, met zijn wereldhaven
en zijn olieaffinaderijen, is na het
uitbreken van een volgende oorlog
een zo voor de hand liggend doel-
wit, dat het niet meer dan begrij-
pelijk is, dat het Defensie Studie
Centrum, waarvan generaal Ma-
thon directeur is, zich met de ver-
dediging van dit gebied in het bij-
zonder bezighoudt.

Welnu, het is zo „dat nu al
maatregelen zijn voorbereid om
het scheepvaartverkeer in geval
van nood veilig te kunnen stellen.
De outillage zal in een eventuele
komende oorlog worden overge-
bracht naar noodhavens bij de
Ooster- en Westerschelde.”

Hoewel die verplaatsing „bin-
nen een kort aantal dagen” na het
uitbreken van die oorlog zal be-
ginnen, zal zij ongeveer een half
jaar vergen.

Over wat er in dat half jaar zal
gebeuren laat de generaal ons ove-
rigens ook niet in het ongewisse.
Ook hij is namelijk van mening,
dat een volgende oorlog alleen een
totale oorlog kan zijn met alle be-
schikbare atoomwapenen. Maar
ondanks dat denkt generaal Ma-
thon blijkbaar, dat hem rustig de
tijd gelaten zal worden om de hele
Rotterdamse haven een half jaar
lang te gaan verplaatsen (sic!).
Om dan nog maar niet te spreken
van de mensen met wie hij dat
omvangrijk karwei zou willen uit-
voeren. De waarheid is namelijk,
dat bij het uitbreken van een
atoombomoorlog de gehele be-
volking van Rotterdam en het
aangrenzende Nieuwe-Waterweg-
gebied tot de eerste zal beho-
ren die, waarschijnlijk reeds bin-

nen het uur, ten dode opgeschre-
ven is.

Het is goed ons dat, nu wij in
deze dagen onze bevrijding van
de vorige oorlog herdenken, voor-
al goed te realiseren. De laatste
wereldoorlog heeft Rotterdam op
verschrikkelijke wijze getroffen,
een volgende oorlog zal aan het
bestaan van Rotterdam een einde
maken, ondanks de padvinderij
die de B.B. en generaal Mathon
op onze (hoge) kosten bedrijven.

Olga Deterding is uit Frans
Equatoriaal Afrika terugge-
keerd. De Telegraaf (uiteraard)
meldde dit bericht over drie kol-
lom, voorzien van een foto van
deze juffrouw die aanvankelijk
„haar luxueuze leven in Parijs
opgaf en naar dr. Albert Schweit-
zers nederzetting in Lambarene
ging”, maar nu „gedesillusioneerde
naar Europa is teruggekeerd.”

„Zij maakt volgens het zondags-
blad „Sunday Dispatch” op het
ogenblik een zeereis en komt naar
Parijs terug zodra het weer daar
wat beter is. Haar beste vriendin,
Cythia Balfour, vertelde aan een
verslaggever van dit blad, dat
„Olga een andere kant van dr.
Schweitzers karakter leerde ken-
nen, die niet velen vermoeden.”
„Zij ontdekte zijn menselijke
zwakheden, zijn gebreken en hu-
meurigheid”, zei miss Balfour, een
bekende figuur in het Parijse so-
ciety-leven. (...) Olga schreef, dat
zij vrijwel niets anders had ge-
daan dan aardappelen schillen en
vloeren schrobben en dat de No-
belprijswinnaar dr. Schweitzer,
voortdurend had geweigerd haar
belangrijker werk op te dragen.”

Nu hebben wij juffrouw Deter-
ding niet nodig om te weten, dat
ook Schweitzer een mens is, en
dat hij dus ongetwijfeld mense-
lijke zwakheden zal hebben. Een
van de fouten die hij bij voor-
beeld gemaakt heeft, is „dit on-
benullige wezen dat haar belang-
rijkheid alleen ontleent aan het
grote fortuin van haar vader”,
zoals de lezeres het uitdrukt die
ons het kranteknipseltje toezond,
nog zo lang in Lambarene te
houden. Het lijkt ons niet zo
vreemd dat iemand die, waar-
schijnlijk zonder enige opleiding,
naar dergelijke oorden vertrekt,
en die dan nog met een menta-
liteit is behept die haar pas naar
Parijs doet terugkeren „zodra het
weer daar wat beter is”, niet be-
paald geschikt is voor het werk
dat daar van haar gevraagd wordt.
Maar het is wel bijzonder onbe-

schaamd als zo iemand Schweitzer
wil zwartmaken, van wie onze
briefschrijfster zegt; dat hij „in
deze zogenaamd „godsdienstige”
maar huichelachtige maatschappij
een van de weinige christenen-
van-de-daad is, voor wie wij en
alle andersdenkenden het grootste
respect hebben.”

Onder de toren, het gemeente-
blad van de Nederlands-
Hervormde kerk van Neede,
schrijft:

„Het is helaas een feit, dat
onze kerk in de zondagochtend-
diensten niet gevuld is. Daarbij
komt, dat zij die wel deelnemen,
ook nog verspreid door de kerk
gaan zitten. Wat dit laatste be-
treft: voorop sta, dat men in ons
kerkgebouw mag gaan zitten waar
men wil. Het systeem der ver-
huurde zitplaatsen is van de baan
en gelukkig maar! Toch zouden
wij er bij kerkgangers en kerk-
gangsters op willen aandringen
zoveel mogelijk vooraan — in het
zgn. „middenschip” — te willen
plaatsnemen; de verstaanbaarheid
van het gesproken woord en de
te zingen liederen komt dit ten
goede.”

Vlak daaronder lezen wij, dat
de kerkbouwactie in Neede
f 8.300,— heeft opgebracht, niet
meegerekend het bedrag dat per
giro werd gestort. Wij kunnen de
grootte van dat bedrag moeilijk
beoordelen, maar het lijkt ons
veel. De vraag rijst echter waar
het toe dient, als men vlak boven
dat bericht de opwekking leest in
de zo goed als lege bestaande
kerk maar een beetje bij elkaar
te gaan zitten.

Het Evangelisch-Luthers Week-
blad stelt de vraag of de
kerk niet bezig is een „geronto-
theek” te worden, een woord dat
men naar analogie van bibliotheek
en cartotheek heeft gevormd, en
dat zo ongeveer betekent een
plaats waar men oude mensen
opbergt. Een beetje wrange vraag
van dat weekblad, maar niet ge-
heel ongegrond, getuige de cij-
fers. De Lutherse gemeente in
Amsterdam heeft 10.623 belij-
dende lidmaten, naar leeftijd on-
der te verdelen als volgt:

van 15 tot 35 jaar	1018
van 36 tot 45 jaar	1266
van 46 tot 55 jaar	1882
van 56 tot 65 jaar	2640
van 66 tot 99 jaar	3817

De cartotheek in de Handboog-
straat begint inderdaad op een
gerontotheek te lijken...

Lente

Kreuk niet de dageraad,
het dunne vlies getogen
over de pas ontwaakte ogen
van deze morgen.
Vingers mogen niet wijzen.
De lichte grijzen
ademen nog verborgen.

Alleen de kikker kwaakt,
één vinger heeft hem aangeraakt.
De zon speelt op zijn doedelzak.
Kwak, klinkt het, en dan nog eens: kwak.

Uit: F. L. Bastet, Gedichten (N.V. De Arbeiderspers)

Persconferentie van het Hoofdbestuur

Op 22 april heeft het Hoofdbestuur van het Verbond een persconferentie gehouden in Hotel Centraal in Den Haag. De opkomst was heel bevredigend; 10 verslaggevers, waaronder 3 van Katholieke bladen, verder van het A.N.P., de grote liberale en socialistische dagbladen en nog van een combinatie van provinciale dagbladen. Zo'n tiental lijkt voor de buitenstaander misschien maar een klein groepje, maar wanneer men bedenkt, dat verschillende verslaggevers voor meer dan één blad komen, dan valt dat heus wel mee. Veel persconferenties worden door minder verslaggevers bezocht.

Aanleiding tot het houden van deze persconferentie waren twee feiten: het eenjarig bestaan van de luisterkring en de volkstelling.

Dr. van Praag heeft de hele kwestie van de Humanistische uitzendingen nog eens uit de doeken gedaan. Hij kon mededelen dat de luisterkring in één jaar zo ongeveer 25.000 leden heeft gekregen. Een tweede belangrijk nieuwsfeit was, dat ruim 250 hoogleraren en 160 vooraanstaande letterkundigen het verzoek om toewijzing van eigen zendtijd in de nieuwe omroepwet hebben ondersteund. Op de lijst van hun namen treft men vele aan van niet-humanisten. Verder vertelde Dr. van Praag, dat een Nipo-onderzoek heeft uitgewezen dat op een willekeurige zondag 200.000 mensen luisterden naar het Humanistische kwartiertje op de Vara. „Een groep die op deze wijze bewezen heeft iets tot stand te kunnen brengen en aan een behoefte te voldoen, heeft toch recht op eigen zendtijd,” zei de voorzitter. Een eigen omroepvereniging blijkt niet tot de onmogelijkheden te behoren, maar het is niet wat de Humanisten wensen. Ze hebben geen behoefte aan nog een verzuilde omroep met Humanistische hoorspelen, concerten, huisvrouwkwartiertjes en wat dies meer zij. Wat de Humanisten wensen, en wat hun op grond van de gebleken behoefte toch ook toekomt, is, als genootschap op geestelijke grondslag, enige zendtijd, om op hun wijze bij te dragen aan de verdieping van het levensinzicht van vele buitenkerkelijken. Sprekende over al die getallen kwam Dr. van Praag eigenlijk vanzelf op de volkstelling. Het is van groot belang, dat het aantal buitenkerkelijken objectief wordt vastgesteld, aldus Dr. van Praag. Het Humanistisch Verbond heeft grote aandacht besteed aan de vraagstelling op dit punt. Het heeft aan het Centraal Bureau voor de Statistiek een aantal wijzigingen voorgesteld waardoor een zuiverder resultaat gewaarborgd zou kunnen worden. Het C.B.S. heeft daarvan enkele overgenomen, andere ook weer niet.

Het gaat erom dat men opgeeft wat men naar eigen, innerlijke overtuiging is. De moeilijkheid is, zo vertelde Dr. van Praag nog, dat veel kerkgenootschappen een andere regeling hebben om te bepalen wie tot hun leden behoren dan die welke voor de volkstelling geldt. Zo hebben bepaalde kerkgenootschappen de regel dat iedereen tot hen behoort die gedoopt is. Maar wanneer iemand die gedoopt is, later niet meer tot die kerk gerekend wenst te worden, moet hij voor de volkstelling opgeven wat hij naar eigen wens behoort te zijn. Het gedoopt zijn is dan niet meer doorslaggevend. Er zijn echter aanwijzingen dat bij de vorige volkstellingen sommige kerken toch invloed hebben aangewend om de opgave te doen geschieden volgens hun eigen regels. Daartegen moet gewaarschuwd worden. Bij de discussie stelde een der verslaggevers, dat hij deze redenering van Dr. van Praag helemaal niet begreep. Zelfs al zou de kerk nu willen aanraden zich als bijv. R.K. op te geven wanneer men R.K. gedoopt is, dan zal zij hen die niet meer

bij haar willen horen toch helemaal niet meer bereiken met haar raadgevingen. Waar maakt u zich dus eigenlijk druk om, zo was ongeveer het betoog van deze verslaggever. Een ogenschijnlijk heel logisch betoog! Maar Dr. van Praag stelde dat dit alleen opgaat voor hen die bewust en op een bepaald tijdstip hebben gebroken met de kerk. Er zijn er zoveel die zo'n bewuste breuk eigenlijk nooit hebben geformeerd. Ze zijn langzamerhand vervreemd van de kerk en ze voelen er niet meer voor, zonder dat ze kunnen zeggen: toen heb ik besloten de kerk de rug toe te keren. Wanneer de omgeving van zulke mensen, of de teller, hun suggereert, dat ze R.K. moeten invullen omdat ze R.K. gedoopt zijn, is er een kans dat ze dat doen, gewoon uit sleur. En dat is de bedoeling niet. De redenering van die verslaggever was zo op het eerste gezicht wel logisch, maar psychologisch volkomen onjuist!

Het gaat het Humanistisch Verbond er helemaal niet om, straks propaganda te gaan bedrijven met het aantal buitenkerkelijken, dat de volkstelling oplevert. Buitenkerkelijk zijn betekent immers nog niet, dat men ook Humanist is. Maar iedereen in Nederland heeft er belang bij – ook de kerken zelf – dat de situatie zo objectief mogelijk wordt weergegeven. Aan onjuiste gegevens heeft niemand iets, aldus Dr. van Praag.

De verslaggevers stelden nog verschillende vragen waaruit een eerlijke belangstelling bleek. Na afloop van het officiële gedeelte bleven verschillende nog een tijdje hangen om aan de bestuursleden nog wat te vragen. De brochuretafel had belangstelling en men bleef in groepjes nog wat staan napraten. Zo'n contact met de pers heeft nog een ander nut dan de publicaties van bepaalde nieuwsfeiten. Het is een bij uitstek goede gelegenheid om bestaande misverstanden uit de weg te ruimen in kringen die men anders niet zo makkelijk bereikt. Ook deze conferentie heeft daaraan weer bijgedragen.

Het schip dat gij bouwen zult

Anthonie Donker's boek met tot ondertitel „Verbeeldingen van zondvloed en ark” bevat een stuk cultuurgeschiedenis, waar het verhaal uit Genesis en de latere bewerkingen daarvan in het middelpunt staan. Het bijbelverhaal „niet omdat het centraal zou staan te midden van de zondvloedverhalen der wereldoverleveringen... maar omdat in de gedachtenwereld van onze westerse cultuur van al zulke overleveringen de bijbelse nu eenmaal een centrale plaats heeft gekregen.”

Wat deze studie voor de humanist, wie dit gedeelte uit het eerste bijbelboek weinig of niets zegt, toch aantrekkelijk maakt?

Dat is in de eerste plaats de vergelijking met soortgelijke verhalen, inzonderheid die met het Sumerisch-Babylonische. De ontdekking daarvan heeft indertijd veel stof opgejaagd en felle discussies ontketend. De schrijver stelt zakelijk en dus verhelderend de beide mythen naast en deels tegenover elkaar.

In de tweede plaats waren het de beschouwingen over de kunstwerken in de loop der tijden aan de zondvloed gewijd, die mij geboeid hebben. Dit begon al in het inleidende hoofdstuk over Michelangelo's muurschilderingen in de Sixtijnse kapel. Ik citeer: „het Oude Testament” geeft „een hard en onverbidlijk verhaal, dat zich in de onvermijdelijke straf van het

Herinneringen aan oorlog en bezetting

*Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen
en herhaal ze honderd malen:
alle malen zal ik wenen*

Deze versregels van Leo Vroman zijn als motto meegegeven aan het gedenkboek *Toen... 1940-1945*, in opdracht van het *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* vlak voor de nationale herdenking van onze bevrijding bij het *Staatsdrukkerij- en Uitgeversbedrijf* verschenen. Een rijke collectie foto's en tientallen gedichten van bekende en onbekende, soms ook naamloze auteurs herinneren aan de vijf rampspoedigste jaren van ons nationale bestaan, aan gruwelijke vernielingen en laaghartige mensenjacht, aan honger en ellende, maar ook aan ongebroken geestkracht en dappere tegenstand, aan de vreugde tenslotte om de glorieuze dagen van de bevrijding, al kwam die dan ook te laat voor 250.000 Nederlanders, gesneuveld op het slagveld of in het verzet, weggevoerd naar de gaskamer of het concentratiekamp, of getroffen bij bombardementen. Om die herinnering levend te houden, behoort dit boek in elk Nederlands gezin. Opdat vooral de jeugd nooit zal vergeten wat onze vrijheid waard is.

In de reeks publikaties van hetzelfde *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* verschenen onlangs twee monografieën, *Rijden en staken, de Nederlandsche Spoorwegen in oorlogstijd* van prof. dr. A. J. C. Rüter en *Het Nationaal Steunfonds en de financiering van het verzet 1941-1945*, geschreven door prof. mr. P. Sanders. Beide boeken vormen belangrijke bijdragen in de geschiedschrijving van ons land in het tijdens de oorlogsjaren geboden verzet.

Bij *De Arbeiderspers* verscheen een AP-kijkboek over *De Tweede Wereldoorlog*, dat zich niet beperkt tot het krijgsbedrijf, maar ook in plaat en tekst vertelt hoe het allemaal zo komen kon. *Paul van 't Veer* die dit boek samenstelde en de 270 foto's voorzag van een sobere toelichting heeft zich zeer gewetensvol van zijn taak gekweten. D-z

Nieuw nummer van Rekenschap

Het eerste nummer van de zevende jaargang van *Rekenschap* opent met een gedicht *Ogen*, geschreven door Peter van Steen. Deze poëtische bijdrage wordt gevolgd door een prozaproduct, *Een straat in de verzetswijk*, van de hand van Merijn Trip.

Het is de geschiedenis van een meisje, dat graag toneel speelt, een hekel heeft aan haar voornaam, trouwt, de kost gaat verdienen voor haar man, die werkeloos wordt, haar man verliest in de oorlog en het illegale werk opgeeft, omdat ze te oud is geworden. Het verwondert mij, dat de redactie deze bijdrage heeft opgenomen, omdat het zonder felheid en spanning geschreven is op een ontoelaatbaar ouderwetse wijze en omdat de weergave der gebeurtenissen niet uitstijgt boven de persoonlijke gebeurtenissen van het meisje.

Een rede over *Nihilisme*, door Dr. J. P. van Praag gehouden voor de geestelijke raadslieden voor gedetineerden in Utrecht in 1956, geeft een goed inzicht in dit beangstigende verschijnsel. De voordracht is niet alleen voor de genoemde raadslieden van betekenis, maar is interessant voor allen die verontrust zijn door de geestelijke vervlakking van grote groepen.

Dr. G. M. de Gelder schreef een kort maar inhoudsrijk artikel over kenmerkende verschillen tussen Indiase, Europese, Chinese en Russische cultuur. Het artikel eindigt als volgt: „En tenslotte blijft het de taak van de Europese mens om te „begrijpen” en te doen begrijpen dat en hoe de verschillende volkeren en culturen inderdaad bepalende factoren blijken te zijn in de verdere voortgang van de zelfbewustwording van de mens. Maar om deze taak te kunnen vervullen zal de Westerse mens niet bij aller-

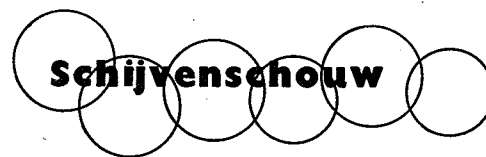
hande ondoordachte opvattingen, voorstellingen en dogma's moeten blijven staan, zal hij vele ijdelheden, gehechtheden, angsten en ergernissen moeten overwinnen, zal hij zich volledig rekenschap moeten geven van de waarden en de tekorten van zijn eigen cultuur en van zijn eigen denken en leven. Dan en alleen dan zal er vrijheid en vrede in de wereld kunnen zijn.”

Dr. B. W. Schaper schreef een interessant artikel over *De nieuwe situatie van de natuuronderzoeker*. Na een historische inleiding komt schr. tot de moderne problematiek en de verantwoordelijkheid der atoomgeleerden en hij maakt duidelijk, dat de ivoren torens der wetenschap verlaten zijn en dat de verantwoordelijkheid vooral van hen die zich bezig houden met de nucleaire onderzoeken, omdat de atoombomben alle situaties grondig veranderd hebben, bijna ondragelijk zwaar is. Schr. pleit, ook in Holland, voor een centrale wetenschappelijke raad, die gevraagd en ongevraagd aan regering en volksvertegenwoordiging adviezen zullen kunnen geven.

In de *Internationale Kroniek* schrijft prof. A. D. Belinfante over de nieuwe verschijnselen van antisemitisme, P. Krug over *Polen tussen Oost en West* en het interessante nummer sluit met fragmenten uit andere tijdschriften over *De Katholieken in Nederland*, de ideeën van prof. Böhler uit Zürich over „bezoekdiplomatie” en over Schiller's geboortehedenking.

Mag ik een wens kenbaar maken aan de redactie? Zou het geen aanbeveling verdienen om uniformiteit te brengen in de rubriek personalia? Het is nu een allegaartje van ongelijksoortige informaties.

B.

Chopin gezien in zijn 14 walsen

Frédéric Chopin, wiens honderdvijftigste geboortedag 1960 tot Chopinjaar stempelt (ofschoon we met nauwelijks minder recht van een Wolf-, Schumann-, Hindemith- of Honeggerjaar zouden kunnen spreken), behoeft bij weinig lezers introductie. En al is niet al zijn muziek even bekend (wie kent zijn Souvenir de Paganini, zijn Pianotrio of zijn liederen nog?), zijn walsen behoren tot de meest populaire stukken in het genre van de ernstige muziek.

Toch zijn het juist die veertien walsen, die als geheel gezien het leven van de Poolse componist aan ons kunnen doen voorbijtrekken. Daar is de eerste, in de tegenwoordige uitgaven no. 10 in b, opus 69 no. 2. Een echte wals nog, waarop gedanst kan worden – hoewel bij voorkeur in tutu. Maar alle andere walsen van Chopin vallen buiten het genre dansmuziek. Het zijn gedichten.

Dat geldt zelfs voor de andere jeugdwerken die eronder zijn. Zoals de Valse des Adieux (As, opus 69 no. 1), de drie die gebundeld werden als opus 70 en de postuum gepubliceerde in e. Er zijn er die eerder een mazurka of ländler lijken (die in Gest!). En pas goed voor de walsen uit Chopins rijpere jaren. Maar een grens is niet te trekken. Wie zou denken dat de subtiële wals in f veertien jaar ouder is dan de postume in e?

Het is natuurlijk ondoenlijk, hier al deze veertien poëmen te bespreken en nog minder om hun plaats in Chopins leven te onderzoeken. Men kan dit zelf doen, tegenwoordig zelfs aan de hand van enkele uitstekende biografieën die in pocketvorm zijn verschenen.

Op een plaat

Men kan de walsen sinds kort ook alle veertien op één langspeelplaat bezitten. Fontana 698503 CL is natuurlijk geen plaat die men zo eens achter elkaar afspeelt. Maar de uitvoering is voortreffelijk als men van het zindelijke, eermoderne dan romantische spel van Werner Haas houdt. Kan men dit waarderen – en deze leerling van Gieseking heeft kwaliteiten! –, dan is deze plaat een van de beste waarmee men zich in Chopin kan verdiepen. Men heeft hier de jonge kunstenaar uit Warschau, de briljante virtuos uit Parijs én de gerijpte componist, wiens leven op het punt stond voltooid te worden. De hoes geeft van de meeste walsen het jaar van ontstaan, zodat men aan de hand van composities in steeds dezelfde vorm dit leven van zeer nabij kan volgen. Van binnen uit als 't ware, zoals alleen de muziek dat mogelijk maakt.

James Suttorf

Levenskunst herdrukt

Van *Levenskunst*, dat van de Winkler-Prinsredactie als ondertitel „handboek over levensvreugde, dagelijkse dingen van het leven en omgang met medemensen” meekreeg, is bij Elsevier een tweede druk verschenen. Het filosofeert niet over vage begrippen en heeft geen enkele wetenschappelijke pretentie, maar geeft op menig terrein een richtsnoer voor onze gedragingen in het dagelijkse leven. Ook wat de intermenselijke verhoudingen betreft. En daar kan menigeen zijn voordeel mee doen.

D-z

Sartre's moraal

Simone de Beauvoir: Pleidooi voor een moraal der dubbelzinnigheid, ontwerp van een existentialistische ethiek. – Uitgave Erven J. Bijleveld, Utrecht.

Sartre is met Merleau-Ponty, Simone Weil, Simone de Beauvoir en vele andere belangrijke denkers leerling geweest van Alain, die hen o.a. met de Duitse filosofie en vooral die van Hegel bekend heeft gemaakt. Terwijl Alain echter een voorbeeld van Franse helderheid is geweest, heeft Sartre zich in de Duitse terminologie gestort en die tot aan Heidegger gevolgd. Het resultaat is vooral in zijn hoofdwerk bijzonder moeilijk leesbaar geworden. En wordt menigmaal pas duidelijk, wanneer men de polemieken – bv. met Merleau-Ponty – en de toelichtingen leest – bv. het boek van Sartre's bewonderaar Francis Jeanson, die ook het zeer verduidelijkende en vrij volledige boekje „Sartre par lui-même” (in de bekende „lui-même” reeks) geschreven heeft. – De toneelstukken en film van Sartre zijn voor een deel eveneens toelichtingen op zijn theorieën.

Simone de Beauvoir heeft in het hier aangekondigde boek een voortreffelijk pleidooi voor Sartre's moraal geschreven. Zij is in de eerste plaats een leer van de vrijheid: „De mens is vrij, maar hij vindt zijn wet in zijn vrijheid zelf. In de eerste plaats moet hij zich met zijn vrijheid vereenzelvigen en haar niet ontvluchten; hij vereenzelvigd zich met haar door een constructieve handelwijze: men existeert niet zonder te doen; en tevens door een negatieve akte die de onderdrukking voor zichzelf en voor de ander weigert.” Het gaat erom „de vrijheid op de toevallige feitelijkheid... te veroveren”. Ieder heeft „ondanks zijn beperkingen, dóór die beperktheden heen, de mogelijkheid zijn existentie als een volstrektheid te realiseren”. On-

danks alles „zijn wij vrij, nu en volstrekt, wanneer wij ons met onze existentie vereenzelvigen in haar naar de oneindigheid geopende eindigheid”. „Doe wat je moet doen, wat er ook van komt”. De dubbelzinnigheid van de moraal bestaat hierin, „dat zij tegelijkertijd onmisbaar en onmogelijk is”.

Wanneer men dergelijke hoofdgedachten van Sartre's moraal leest, lijkt zijn systeem nogal sterk individualistisch. En in zijn vroegste periode was hij dit ook wel. Zijn hoofdwerk is van 1943. Maar wie het levendig geschreven en steeds onmiddellijk contact met het individuele en sociale leven tonende boek van Simone de Beauvoir (dat in Frankrijk reeds in 1947 verscheen) leest, zal weldra ook de andere zijden bemerken. Sartre zelf is zich steeds bewust geweest, dat zijn theorieën „onvoltooid” en „in beweging” waren. Vooral in de latere toneelstukken kan men zijn sociale ontwikkeling volgen.

De latere jaren is hij ernstig bezig geweest met de vragen van macht en geweld. De polemiek met Camus vormde hiervan een episode. Binnenkort zal het Arnhemse toneelgezelschap „De Duivel en de goede God” opvoeren, waarin – evenals in het vroeger reeds hier vertoonde „De vuile handen” – deze problemen behandeld worden. Simone de Beauvoir bespreekt ze trouwens ook reeds in het hier genoemde boek. Men behoeft het niet met Sartre eens te zijn om te kunnen toegeven dat het met zijn individualisme nogal meevalt.

Wij mogen de voortreffelijke vertaler, Paul Rodenko, en de uitgever dankbaar zijn voor deze belangrijke uitgave, maar willen niet nalaten te zegen, dat terwijl vele boeken van een overbodig voorwoord voorzien zijn, dit „pleidooi” zeker door een inleidende verklaring van enkele Sartrianse begrippen gediend zou zijn geweest.

J. B. Meijer

De cultuur van de stilte

Kunnen wij het nog, stil zijn? En, willen wij het? Is het waar, wat hier op de eerste bladzijde te lezen staat, „dat de mensen misschien nooit zo vurig naar stilte verlangd hebben als nu en dat zij nooit zo bereid waren als nu, om die stilte ruimte te geven – als zij maar wisten, waar die te vinden?” Het is niet eenvoudig op deze vragen een bevredigend antwoord te geven.

Er zijn tijden, waarin wij de stilte schuwen. Stilte, die betekent met onszelf alleen zijn in een stemming, die ons benauwt, tegenover gedachten en emoties, die ons angst aanjagen. Dan vluchten wij uit die stilte in ons werk, in het verkeer met anderen, ook al zou dit slechts oppervlakkig zijn en niet werkelijk bevredigen. Dan is elke „afleiding” winst.

Maar wij kennen ook een andere stilte, een, die wij zelf zoeken „far from the madding crowd” (ver van de jachtende menigte). Stilte, die bevrijdt van de druk van het ononderbroken bezig zijn. Heilzame stilte, waarin wij onszelf, ons werk, onze vele plichten op een afstand zien en, zakelijk, kunnen constateren, dat dit alles niet zo bijster belangrijk is. De stroom van gedachten en gevoelens wordt gestremd. Het wordt stil, ook, vooral, van binnen.

De cultuur van de stilte. Dat klinkt vreemd in onze op activiteit en prestaties gespiste oren. Het typisch oosterse idee, dat het stil zijn, de zelfinkeer, een kunst is, die beoefend kan worden, ja dat dit de levenskunst bij uitnemendheid is, wil er bij ons Europeanen niet recht in. En toch, menigeen weet uit eigen ervaring,

hoe uit de stilte, de stilte in ons wel te verstaan, nieuwe gedachten, mogelijkheden en impulsen geboren kunnen worden. Zij zullen met instemming lezen:

„In de mens leeft een heimelijk weten, dat de echte stilte... meer is dan alleen maar de weldadige afwezigheid van lawaai en ook meer dan een tegenwicht van rust tegen onrust en een te grote eis aan zijn lichaam, meer ook dan wat nodig is voor alle geestelijk leven of als de voorwaarde voor gezondheid van de ziel. Het is een weten, dat echte stilte in de grond meer is dan vereiste voor gelukkig leven, dat zij veeleer identiek is met de ervaring van het leven zelf, dat bezig is in vervulling te gaan.”

Maar „in staat zijn stil te worden”, het zover brengen door oefening in gedachtenconcentratie, beheersing van het gemoedsleven en scholing van het lichaam, waar de oosterse geestelijke vorming zich op richt, dat blijft ons vreemd. Het boek van von Dürckheim, „een der merkwaardigste figuren in de huidige dieptepsychologie” (Giltay, Mens en Kosmos 1956, pag. 246), puttend uit de bron van de Zenfilosofie (Japan), beoogt dit vreemde dichterbij te brengen.

„Vertaling” nodig

Het is geen toeval, dat drie schrijvers van humanistischen huize in de laatste tijd op de wenselijkheid van zulke pogingen, mits met de no-

dige ernst ondernomen, gewezen hebben: Julian Huxley (Religion without revelation pag. 226), Gerhard Szczesny (Die Zukunft des Unglaubens, pag. 133-134) en Erich Fromm, die in The art of loving veel verder gaat door aan te geven hoe de westerse mens zich oefenen kan in zelfbeheersing en concentratie, weliswaar met een enigszins ander doel (pag. 108-118). Immers het gaat in de oude oosterse psychologie niet om godsdienstige openbaring, noch om wijsgerige bespiegeling, maar om de neerslag van menselijke ervaringen in een vorm – daar wijst de schrijver uitdrukkelijk op – die toegelicht en „vertaald” moet worden alvorens hier bruikbaar te zijn.

Von Dürckheim heeft lange tijd in Japan vertoefd en zich aan de training door Zenmeesters onderworpen. De Zenscholen zijn van boeddhistische oorsprong. Men onthoudt zich in het algemeen daar van filosoferen over deze menselijke mogelijkheden. Begin en eind van al wat er gebeurt is de praktijk van het leren stil worden.

Een samenvatting van de inhoud van dit boekje zal ik niet geven. Dat heeft geen zin. Het moet in zijn geheel gelezen en herlezen worden. Het vraagt onbevooroordeelde aandacht en de bereidheid met zichzelf te experimenteren om zo uit te maken in hoeverre eigen ervaring bevestigd en uitgebreid wordt. Wie de tijd en de rust daarvoor vinden kan zal menige verrassende ontdekking doen en zichzelf op een nieuwe wijze leren kennen. Pr.

N.a.v. *Karlfried Graf von Dürckheim. De cultuur der stilte. Uitg. N. Kluwer, Deventer*

Van over de grenzen

The Humanist: Doodstraf en huwelijksmoraal II

Een zaak die zich zowel in Engeland als bij ons de laatste tijd in de publieke belangstelling mag verheugen, is de bestrijding van de prostitutie. Het Wolfendenrapport, dat behalve over de homoseksualiteit, ook over de prostitutie ging, beval strengere straffen tegen de prostituees aan. Deze aanbeveling is door de wetgever ter harte genomen en tegenwoordig bevat de Engelse strafwet strengere straffen tegen prostituees dan voorheen.

Het principiële verschil is wel dat vroeger de Engelse wet, net als de onze tegenwoordig nog, voor de strafbaarheid eiste, dat personen waren lastig gevallen. Niet dus het feit van de prostitutie als zodanig was strafbaar, maar het feit dat burgers die er niets mee te maken hadden, door de prostitutie worden lastig gevallen. Thans echter is het zijn van prostituee in de Engelse wet strafbaar gesteld. Dit feit, gevoegd bij de hogere straffen, zowel voor de prostituee zelf als voor haar souteneur, moet bewerkstelligen dat de Londense straten weer vrij van prostituees raken.

Dit laatste nu schijnt werkelijk het geval te zijn. Maar hoe moet men een dergelijke wetgeving nu beoordelen? Het winternummer van The plain view, een Engels humanistisch blad, zo ongeveer van dezelfde soort als ons Reken-schap is, bevat over dit onderwerp een interessant artikel van F. H. Amphlett Micklewright. De schrijver begint met de mededeling dat ook het Wolfendenrapport van de daarin voorgestelde maatregelen niet verwacht, dat de prostitutie zal verminderen, maar alleen dat ze van de straat zal verdwijnen.

In het verborgene

Ook het Wolfendenrapport erkent dat het gevolg van de voorgestelde maatregelen kan zijn, dat de prostitutie zich meer in het verborgene gaat afspelen (door middel van het „call-girl” systeem, de telefonische afspraak dus). Dit verschijnsel nu acht de schrijver een ernstige

sociale misstand. Juist doordat ze in het verborgene haar beroep moet uitoefenen wordt de prostituee, nog meer dan vroeger, afhankelijk van allerlei lieden die haar willen uitbuiten. Een ander groot bezwaar acht de schrijver dat door de invoering van de strafbaarheid van het prostituee zijn als zodanig, de prostitutie afhankelijk wordt van de politie. In sommige gevallen kan de enkele verklaring van de politie-beambte met betrekking tot de vraag of de verdachte vrouw als prostituee moet worden beschouwd doorslaggevend zijn. Nu blijkt uit de onderzoeken welke op dit punt gedaan zijn, wel, dat er spoedig een zekere verstandhouding tussen de politie en de prostituees groeit. De gedachte van de schrijver, dat de nieuwe wetgeving kan leiden tot corruptie van de politie, lijkt daardoor bepaald niet uit de lucht gegrepen.

Maar het hoofdbezwaar van de schrijver richt zich tegen de neiging van de strafwetgever, zich te willen bemoeien met het privé-leven van volwassen mensen. Deze bemoeizucht acht de schrijver een betreutswaardig tijdverschijnsel. Natuurlijk beschouwt ook deze schrijver het verschijnsel der prostitutie als een beschamend element in ons maatschappelijk leven. Maar bestrijding van de prostitutie kan alleen plaats hebben op basis van vrijwilligheid. De schrijver ziet de tegenwoordige wetgeving als een erkenning van onmacht van een samenleving welke toch zulke belangrijke hulpmiddelen (als daar zijn: de kennis van psychologie en sociologie) tot haar beschikking heeft voor de bestrijding van het euvel der prostitutie.

Iets heel anders

Tenslotte nog iets heel anders. Onze Belgische zusterorganisatie heeft haar wetenschappelijk-culturele periodieke tijdschrift „Diogenes” omgezet in een reeks publikaties die aan bepaalde onderwerpen zullen worden gewijd. Het eerste daarvan is verschenen. Het gaat over de onkerkelijkheid in België, speciaal in het Vlaamse

land, en is geschreven door prof. dr. J. Dhont.*

Nu moet men bij onderwerpen als deze wel bedenken dat ons land een der weinige landen is, waar de officiële volkstelling ook cijfers verstrekt over kerkelijke gezindte. In veel andere landen vindt men het vragen van gegevens over deze aangelegenheid n.l. onbehoorlijk en in strijd met het beginsel van scheiding tussen kerk en staat. Ook de officiële Belgische statistieken leveren op dit punt geen gegevens op. Prof. Dhont moest dus afgaan op opinie-onderzoekingen en enkele r.k. studies over kerkelijkheid.

Prof. Dhont komt op grond van een aantal van zulke onderzoeken tot de conclusie dat het percentage kerkelijken in België even onder de 50 ligt, dat de bewuste onkerkelijken rond de 30% vormen en dat er een tussengroep van ongeveer 20% is. Merkwaardig is verder, dat de grens tussen kerkelijk en onkerkelijk in België niet, zoals bij ons, tussen noord en zuid loopt, maar tussen oost en west. Hoe westelijker, hoe onkerkelijker. Er is namelijk, zegt de schrijver, een „katholiek eiland” dat gevormd wordt door Nederlands Brabant en Limburg, Belgisch Limburg en de Rijnstreek. Wat dichtbij dit eiland ligt, is kerkelijker dan wat er verder van af ligt. De meest kerkelijke provincies in België zijn: Limburg met 80% (volgens Dhont) of 85% (volgens r. k. auteurs) en Oost-Vlaanderen met 50% (Dhont) of 55% (r.k. auteurs) kerkelijken.

De slotconclusie van de schrijver is dat kerkelijkheid zich net zo gedraagt als allerlei andere menselijke eigenschappen. Zij reageert op allerlei zeer materiële omstandigheden als industrialisatie, bevolkingsdichtheid enz. Blijkbaar is ook de kerkelijkheid niet van een zo verheven gehalte en niet zo sterk door hogere machten geïnspireerd, als men wel eens wil doen geloven, aldus Dhont. Mr. H. Singer-Dekker

* *Diogenes-cahiers no. 1 Onkerkelijkheid, vooral in het Vlaamse land, door Prof. Dr. J. Dhont. Prijs Fr. 30.-. Diogenes Boekhandel, Antwerpen, Lange Leemstraat 5. Men kan f 2,50 in Hollands geld overmaken op de giro-rekening van genoemde boekhandel no 96126.*

Subsidie - gevaarlijk en onnodig

De subsidiëring door de rijksoverheid van de bouw van kerken en „beziningscentra” is feitelijk een beklonken zaak. Minister Toxopeus heeft medegedeeld, dat hij — hoewel zelf geen voorstander — een regeling als voorgesteld door de commissie-Sassen onvermijdelijk acht. In het parlement zijn de K.V.P., altijd voorstandster van financiering van specifiek-r.-k. projecten met belastinggeld, de P.v.d.A., de C.H.U. en ook de A.R.P., die in meerderheid gezwoerd is voor de verleiding, een vast verankerd beginsel voor een reëel belang prijs te geven, voor de subsidiëring reeds gewonnen, en het ziet er naar uit, dat in de V.V.D. een „positief” standpunt zal zegevieren.

Weliswaar bestaat in humanistische kring reserve ten aanzien van de vraag, of de regeling ook voor niet-godsdienstige „geestelijke” genootschappen zal gelden, maar het lijkt op zijn minst zeer waarschijnlijk, dat die vraag in voor het H.V. gunstige zin zal worden beantwoord, nu zelfs in K.V.P.-kringen de billijkheid van een dergelijk verlangen wordt erkend.

Het is onder deze omstandigheden een on dankbare opgave, een tegen-geluid te laten horen en te motiveren. De kaarten zijn immers reeds geschud, en de beslissing staat als het ware voor de deur; eenmaal genomen, zal zij voorlopig zeker niet herroepen kunnen worden. Misschien is het zelfs ons lot, dat andere tot dusverre zichzelf bedruipende organisaties, die aanspraak menen te mogen maken op erkentelijkheid wegens haar verdiensten voor het behoud van „geestelijke waarden” in ons volk, de weg naar de staatsruif zullen gaan. Voor de politieke partijen is een dergelijke suggestie reeds in alle ernst gedaan — en waarom ook niet? Indien Prof. Dr. G. van den Bergh in zijn artikel van 4 februari 1956 in „Mens en Wereld” gelijk zou hebben en wij allen dus inderdaad dienen te bevorderen, dat onze medemensen in staat worden gesteld, „eigen hoogste geestelijke bezit ook werkelijk in volheid te beleven”, hetgeen dan „de plicht van de overheid” tot financiële steun impliceert, dan is niet in te zien, waarom naast kerken en andere levensbeschouwelijke organisaties niet ook bv. democratische partijen, debating-clubs, literaten-café's en individuele bibliofielen voor subsidiëring in aanmerking zouden komen. Indien men — zoals in de argumentatie-pro-subsidie pleegt te gebeuren — wijst op de steun aan kunst, wetenschap en sport, die logisch tot aanvaarding van steun aan de kerken zou moeten leiden, worden m.i. alle grenzen, aan de overheidsactiviteit in een democratische gemeenschap te stellen, verwaagd.

Bij de subsidiëring van artistieke manifestaties e.d. treedt nl. één essentieel verschil met steun aan levensbeschouwelijke verenigingen op, nl. dat de eerste gebaseerd is of behoort te zijn op zakelijk definieerbare gronden. De subsidiegevende overheid heeft de plicht, zorgvuldig na te gaan, of in elk geval afzonderlijk redenen tot financiële steun bestaat, en de volksvertegenwoordiging heeft het recht van controle. Als museum A in de ogen van de organen der gemeenschap onder de maat blijft, kan te allen tijde tot stopzetting van de steun worden besloten; als wetenschappelijk instituut B om subsidiëring verzoekt, moeten de boeken op tafel komen, waaruit de financiële behoeften kunnen worden afgelezen. Dit is een volkomen normale gang van zaken, die echter bij de voorgenomen subsidiëring van de bouw van nieuwe en van aanzienlijke uitbreiding van bestaande kerken (en „beziningscentra”) onmogelijk kan worden gevolgd.

Terecht komen zowel de door de minister van Binnenlandse Zaken ingestelde commissie-Sassen als de commissie van de Wiardi Beckman Stichting van de P.v.d.A. (onder voorzitter-

schap van de Rotterdamse burgemeester Mr. Van Walsum) tot de conclusie, dat een meer dan zeer uiterlijke controle over de besteding van de te schenken bedragen in het geval van de „geestelijke genootschappen” uit den boze is, daar haar mérites zich immers aan een beoordeling behoren te onttrekken — een beoordeling, die beide commissies dan toch weer wel accepteren voor het totaal der organisaties, die zich op de voorziening in „geestelijke” behoeften toelagen.

Immers, de ongetwijfeld noodzakelijke voorwaarde, een bepaald aantal leden als minimum te stellen voor het recht op subsidie van een genootschap (beide commissies achten 10.000 leden een redelijke grens), betekent in feite een discriminatie tegen de kleinere organisaties, en de gehele regeling is een principiële bevoogding en dwang voor diegenen, die noch aan kerken, noch aan „beziningscentra” behoefte hebben. De overheid gaat zich het recht aannemen, hun „hoogste geestelijke bezit” te diskwalificeren door hen tot meebetalen aan het beleven van dat van anderen te veroordelen, en wel zonder dat zij op welke wijze dan ook tegeneisen kunnen stellen. De vergelijking met

IK denk
er ZO over

de muziekhaters, die voor het Concertgebouw moeten offeren, gaat niet op, want zij kunnen bij de overheid in beginsel voor andere vrijetijdsbestedingswijzen opkomen; het betreft immers geen discriminatie tegen b.v. de sport, wanneer een orkest financiële steun ontvangt.

Uiteraard kunnen sterke praktische argumenten voor de subsidiëring naar voren worden gebracht, bv. het feit, dat thans reeds verschillende gemeenten de kerken steunen, dat de rijksoverheid sinds jaar en dag in de Limburgse mijnstreek bijspringt in de voorziening in „geestelijke behoeften” en ook in de Noordoostpolder. Principieel zijn dergelijke argumenten echter niet relevant.

Een praktisch tegenargument is het feit, dat de voorgestelde regeling niet de minste garantie biedt, dat het geld niet indirect voor geheel andere doeleinden dan waarvoor het wordt gegeven wordt gebruikt. De W.B.S.-commissie heeft zich hiervan rekenschap gegeven en om te voorkomen, dat „de overheid door subsidieverlening wordt betrokken in de strijd der geloofs- en levensovertuigingen voor verbreiding van eigen inzichten”, beveelt zij aan, dat slechts genootschappen, die een aantal jaren ter plaatse werkzaam zijn, voor subsidie in aanmerking worden gebracht. Dit lijkt mij op zijn best een lapmiddeltje te zijn; het is immers duidelijk, dat de subsidiëring onvermijdelijk zal leiden tot overschotten voor de rijke kerkgenootschappen en kerkelijke gemeenten — en dat die overschotten voor doeleinden zullen worden gebruikt, waarover de overheid — alweer: terecht — geen zeggenschap behoort te hebben.

Een bijzonder gevaarlijke tendentie acht ik vanuit humanistisch standpunt de politiek, die met kunst en vliegwerk tracht het proces van doorbreking van traditionalistische normen, in ons in dit opzicht voor het Westen unieke land,

te vertragen. Dat deze overweging bij de oordeelsvorming der commissie-Sassen een rol heeft gespeeld, blijkt uit haar rapport en met name uit een passage, waarin de voorzitter kennelijk met instemming een pleidooi der Haagse kerken voor subsidiëring aanhaalt: Er is „aangevoerd, dat een levend geloof en gezonde zeden een hechte en onmisbare grondslag vormen van gehoorzaamheid en loyaliteit der burgers tegenover het staatsgezag. Voorts is er op gewezen, dat het toenemen, de spreiding, de mobiliteit en de dynamiek onzer hedendaagse bevolking de bindingskracht van traditionele gemeenschaps- en samenlevingsvormen doet afnemen. Daardoor eist het handhaven en bevorderen van het godsdienstig en zedelijk peil der bevolking van de kerken intensiever arbeid, nu dit peil niet meer, althans in belangrijk mindere mate dan voorheen, door de levensverhoudingen zelf wordt beveiligd.”

Met andere woorden: Daar de gelovigen zelf niet meer tot offervaardigheid bereid zijn, althans niet in voldoende mate, moeten de kerken haar werkterrein uitbreiden en moet de belastingbetaler de toegenomen activiteiten der kerken gaan betalen. Het veel gebruikte argument, dat na de oorlog de grote stadsuitbreidingen, de stijging van grondprijzen en bouwkosten en de verminderde draagkracht van bepaalde bevolkingsgroepen de kerken in een moeilijke positie hebben gebracht, lijkt door een dergelijke redenatie als die der gedelegeerden der Haagse kerkgenootschappen ten dele weerlegd. Bovendien is de algemene welvaart dermate toegenomen, dat bij een werkelijk „in-nig” gevoelde behoefte de mogelijkheden ongetwijfeld groter zijn dan voor de oorlog om meer leden der genootschappen meer te laten betalen, waardoor de achteruitgang van het aantal van hen, die tot grote geldelijke prestaties in staat zijn, ruimschoots gecompenseerd kan worden.

De acties, ondernomen om door eigen inspanning middelen voor de kerkbouw bijeen te brengen, hebben inderdaad zonder uitzondering resultaten opgeleverd, die bepaald in tegenspraak zijn met de bewering van een „noodsituatie” der kerken. De Hervormde Kerk had in twee maanden tijd meer dan de helft van het nodig geachte bedrag van 16 miljoen gulden ontvangen; bij de Gereformeerde Kerken bracht de collecte van één zondag een miljoen op; de prestaties der r.-k. doen daarvoor beslist niet onder, mede getuige de grote activiteit, die de Nederlanders in de missie ontplooiën.

De hier genoemde bedragen steken wel scherp af tegen de door de commissie-Sassen voorgestelde subsidies, die in totaal ongeveer 5 miljoen per jaar zouden bedragen. Het is redelijk om aan te nemen, dat de Hervormde Kerk hiervan niet meer dan 2 miljoen zou ontvangen (ook indien men aanneemt, dat het subsidiebedrag hoger zou komen te liggen dan door de commissie werd geadviseerd), dus zegge en schrijve een achtste deel van wat zij zelf in korte tijd bijeen kan brengen; en de Hervormde Kerk verkeert ongetwijfeld in de allermoeilijkste positie wat de offervaardigheid van haar — gedeels uitsluitend „papieren” — lidmaten betreft.

Bij alle geweeklaag over de „nood” der kerken dient men zich wel te realiseren, dat — ruim geschat — de kosten per zitplaats in de nieuw te bouwen kerken f 800,— bedragen. Het is een voor een tegenstander der subsidiëring genereuze schatting, aan te nemen, dat per lidmaat gemiddeld zeker niet meer dan een halve zitplaats nodig is. De r.-k. hebben bv. vijf zondagse missen, zodat bij hen een berekening van een zitplaats op vijf gelovigen gerechtvaardigd zou zijn, en onder de hervormden is het kerkbezoek notoir gering. Zelfs indien wij

echter uitgaan van een bedrag van f 400,- per lidmaat, kunnen de kosten per jaar nooit meer dan een f 25,- bedragen, hetgeen als gemiddeld offer voor als primair te classificeren geestelijke behoeften beslist niet onoverkomelijk schijnt; en dan is in het geheel geen rekening gehouden met de billijkerwijze te verwachten steun van gevestigde parochies en gemeenten aan nieuw opgerichte.

Het heeft er dus alle schijn van, dat het drijven naar overheidssubsidiëring meer uit motieven van ideologische aard voortvloeit dan uit werkelijke „nood”. Als zodanig lijken mij dergelijke motieven uiterst gevaarlijk voor een gezond geestelijk leven in een democratie, waarin normale volwassen mensen niet als onmondige stumperds behandeld dienen te worden. De subsidie-jagerij is een bedenkelijk teken van slapheid bij sommigen en van geestdrijfverij bij velen. Voor ons humanisten ware het een waardiger houding, onze geestelijke goederen uit eigen kracht in stand te houden en te doen bloeien, dan ons in de rij te scharen van diegenen, voor wie blijkbaar een getuigenis van eigen onvermogen geen reden tot schaamte vormt.

De democratie is niet gediend met een voortdurende uitbreiding der overheidstaak tot terreinen, waar uiterste voorzichtigheid geboden is. Zoals gewoonlijk, ontbreekt ook bij de schijnbaar degelijke ernst en zwaarwichtigheid, waarmee de motivering voor de subsidiëring pleegt te worden voorgedragen, het ridicule aspect niet. Het geestelijk leven, dat zonder aanzien der innerlijke waarde zou moeten worden bevorderd, omvat immers meer dan wat door de meesten als respectabele genootschappen wordt beschouwd. Voor de overheid, die tussen de richtingen, voor zover zij maar

Wereldvluchtelingenjaar

De Stichting Nederlands Comité Vluchtelingenjaar 1959/1960 koestert de hoop dat ons volk door gezamenlijke inspanning vier miljoen gulden zal bijeenbrengen.

Vergeleken bij de wanhoop van honderdduizenden vluchtelingen leeft ieder van ons in overdaad. Doet daarom wat ge kunt. Het is eenvoudige mensenplicht. Stort uw bijdrage op giro 195960.

10.000 zielen tellen, niet zal mogen discrimineren, zijn Mgr. Alfrink, Dr. Van Praag en Lou de Palingboer gelijk. Men stelle zich voor, wat er kan gebeuren, als elke sekse naar de 10.000 gaat streven!

De subsidiëring van de bouw van kerken en „beziningscentra” lijkt mij dus principieel onjuist en gevaarlijk, praktisch geheel onnodig en als verschijnsel in een lange reeks van aanmoedigingen door de overheid van een confessionalisering van ons volksleven symptomatisch voor een ondermijning van die liberale „waarden”, die voor liberale en socialistische humanisten essentieel zijn.*

F. Kool

* Hetzelfde onderwerp is door mij uitvoeriger behandeld in „Vernieuwing”, okt. 1959, en in antwoord op een discussie-stuk (opgenomen in het novemberr. in dec. 1959. Ik verwijs hiernaar, omdat de meerdere plaatsruimte gelegenheid bood tot een meer genuanceerde argumentatie.

Geen schimpscheuten op het Duitse volk

De schrijver van het artikeltje op uw hoofdpagina van 23 april signaleert verheugende verschijnselen in Duitsland. Hij is zo pessimistisch niet meer als enkele jaren geleden. De jeugd althans begint zich van de Hitleriaanse legende los te maken.

Zoveel te beter. Maar ik meen dat het vestigen van een normaal regiem, zonder dat er van een ernstige nationaal-socialistische oppositie sprake is, op zichzelf al jaren lang een verheugend verschijnsel is geweest. En waarom moeten wij nog zo schamper over het Duitse volk spreken, dat „wel even nationaal en sentimenteel gebleven zal zijn”?

Is het nationaal-socialisme een uit de bizondere geaardheid van de Duitsers voortkomende geesteshouding geweest? Ik heb het zelfs toentertijd niet geloofd. Ik heb het nationaal-socialisme steeds gezien als een afschuwelijke aberratie, die natuurlijk gretig aansluiting zocht bij zekere Duitse tradities, maar die nooit aan de macht had kunnen komen, belichaamd in de bekende bende van demagogen, zonder een samenloop van omstandigheden, internationaal en economisch. En eens aan de macht, half bij verrassing, knechtte zij het Duitse volk en bracht het van de wijs. Het Duitse volk was er het eerste slachtoffer van.

Heeft dat volk een ongewoon gebrek aan weerstandsvermogen tegen de misleiders aan den dag gelegd? Ik geloof dat de zwakheid van de menigte een typisch menselijke mag heten. Laten wij toch niet vergeten, wij die in de beproeving ook niet allemaal helden zijn geweest. En toch verschenen de tyran met zijn handlangers bij ons als vreemde veroveraars, terwijl zij tegenover de Duitsers dat kostbare propagandamiddel hadden, dat Hitler Duitsland uit zijn vernedering kwam opheffen.

„Wir haben es nie gewusst.” Ik heb in november 1946 dat beruchte woord ook eens door een jonge Duitse intellectueel horen zeggen. Hij voegde er ietwat onzeker aan toe: „En natuurlijk, wij wisten het ook maar liever niet.” Ik bewonder dat niet. Ik hoop dat ik onder die omstandigheden kloeker geweest zou zijn. Sommige Duitsers waren dat: de concentratiekampen zaten er vol mee. Maar de halfheid is niet iets speciaal Duits. Ze is maar al te menselijk.

Neem het getuigenis van een Fransman over de Fransen. Ia bedoel de markies d'Argenson in zijn boek *Pétain et le pétinisme*. De overgrote meerderheid, laat hij zien, had heul gezocht onder de maarschalk-collaborateur. Maar daags na de bevrijding, zegt d'Argenson, zou een onbevungen beoordelaar hebben kunnen denken dat iedere Fransman verzetsstrijder was geweest. Iedereen verhief er zich op dat hij de nederlaag van Duitsland voorzien had en gewent...

Dat de onzalige episode van het Derde Rijk niet op eenmaal uitgewist is kunnen worden; dat er nog heel wat Duitsers in posten zitten, die meegehuild hebben met de wolven in het bos; hoe kan het anders? Adenauer kon niet besturen met een handjevol zuiveren alleen. Dat hij het heeft kunnen bolwerken, en trouwens wel degelijk met de hulp van heel wat mannen wier register zuiver was; en dat een generatie opgroeit, op wie de legende van Hitler geen vat meer heeft, het is wel werkelijk om er ons, met de schrijver van het artikel, over te verheugen. Maar laat ons er dan geen schimpscheuten op het Duitse volk aan toevoegen. In het nieuwe Europa hebben wij de Duitsers nodig, zo goed als de Fransen, en zo goed als de Engelsen.

Utrecht, 23 april 1960.

P. Geyl

Momentjes

Een ware humaniste

We werden doorgelicht voor tbc. Op de hoek van de Staten- en Frederik Hendriklaan. Plichtsgetrouw ging ik er heen. Voor de statistiek. Ben 77, heb geen tbc, ben niet meer gevaarlijk voor de mensheid. Het — lastige — achtertrapje op. Vriendelijke juffrouw of ik ook wilde bijdragen? „Dank u, gaat u maar door.” Ik door. Weer vriendelijke juffrouw. „Vest uit s.v.p.” hetgeen betekende ook overjas en jas uit.

Toen ik genoeg „uitgekleed” was, moest ik de donkere studio in. Moest met mijn geopereerde ogen even aan die donkerte wennen, hetgeen ik de doorlichtster mededeelde. Kreeg een lieve hand. Alles bij elkaar die één vijftig wel waard! Druk op de knop. „Klaar, u kunt gaan”. Terug in het licht, word ik aangesproken door... weer een vriendelijk meisje. „Meneer”, zegt ze, „ik hoorde daarnet, dat u slechte ogen heeft, mijn vader ook. En daarom heb ik maar even gewacht om u dat lastige trapje af te helpen, zodat u niet valt.”

Ze deed het. Toen zei ik: „Nu ben ik, dank zij u, op mijn oude dag geen gevallen man geworden”, waarop gevat en waar klonk: „Een gevallen man is anders niet zo erg als een gevallen vrouw”. In met een: „Gelijk hebt u” nam ik afscheid van de mij onbekende praktijk-humaniste. Zolang Holland nog zulke meisjes heeft als ik daar trof op het hoekje van de Staten- en Frederik Hendriklaan is het nog niet verloren!

Wat had ik het land, dat ik 77 was!

Lerac

Lezingen voor de radio

8 mei, 9.45 uur (VARA): dr. J. van Praag: „De beste wereld die mogelijk is”.

15 mei, 9.45 uur (VARA): dr. D. H. Prins: „Een briefwisseling”.

22 mei, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuijveling: „Uit Humanistisch oogpunt”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,— per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummer f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

De Humanistische Luisterkring

telde op 30 april 1960:

24.440 leden.

Was u, uw buurman, uw vriend

daar ook al bij?

Natuurhoning. Pure rijpe onverhitte honing 2½ kg à f 9,25, 6 kg à f 20,-, inclusief emmertje en franco huis. Atze Dijkstra, Imker, Appelscha-Fr.

LUNTEREN. Te huur goed gebouwd zomerhuis, 4 pers., prachtig gelegen. Niet per week. Händelstraat 32, Arnhem. Tel. 26569.

Kantoormeisje, 23 jr., zoekt vriend(in) omgeving Twente. Alg. ontwikkeling, natuur, muziek, dansen. Brieven onder no. mei 1 aan het bureau van dit blad.

Dame/huishoudster gevraagd door lerares met 2 kinderen (H.B.S.) te Rotterdam, in staat geheel zelfstandig de huishouding te leiden. Brieven onder no. mei 2 aan het bureau van dit blad.

Ter overname gevraagd een **padvindstersuniform.** Blouse maat 40; rok lengte 62 cm. Kinderhuis „Ellinchem”, Zutphensestraatweg 38, Ellecom (Gld.)

Vrije woonruimte gezocht in Amsterdam of het Gooi door dame b.b.h.h. Brieven onder no. mei 4 aan het bureau van dit blad.

Vergeletto-Ticino - 900 m. Bij Locarno. Kamers met gebruik van keuken 1 juni-27 juli. J. Weiland, Händelstr. 32, Arnhem. Tel. 08300-26569.

Voor

CREMATIE

blijft onder de gewijzigde wet een

VERKLARING

noodzakelijk.

Formulieren hiervoor zijn gratis verkrijgbaar bij de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. 55.47.97/070

Beschaafd heer, 45 jaar, vrijgez., uit het Noorden (hoofdstad) met zonn. woning op eerste stand, zoekt dame/huishoudster om voor gezamenlijke rekening de huishouding te voeren. Brieven onder no. mei 5 aan het bureau van dit blad.

Gevr. van 3 t/m 24 september a.s. tijdens vakantie ouders, in centrum van het land, flinke vervanging huisvrouw, in gezin met 6 kinderen van 10-21 jaar. Hulp aanwezig. Brieven onder no. mei 3 aan het bureau van dit blad.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,- per jaar

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling, Prof. Dr. Libbe van der Wal, Prof. Mr. A. D. Belinfante en Prof. Dr. T. T. Ten Have

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293